

בס"ד

שיעור הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

כסף של תורה

- תקעג -

נמסר בש"ק פ' חיי שרה ה'תשע"ח

בש"ק פ' תולדות יחל השיעור אי"ה בשעה 21:00 כליל שבת

השיעור יהיה בענין:

מכירת הבכורה

לעילוי נשמת ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל ור' שמואל יצחק ב"ר דוד זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

כסף של תורה - מהותו ושיעורו

והואיל וכן, הרי בזמן שאין מטבע-הכסף שימושי במדינה אלא מטבע אחר, הרי הוא זה שנעשה ה'מודד' הקבוע לשווי החפצים, כי הוא זה המשמש אמצעי התשלום עבורם. ועל כן כל דבר התלוי בשומא, משתער לפי המטבע היוצא באותו מקום ולא לפי מתכת הכסף, כי המטבע הנוהג הוא אמצעי השומא. ואמנם בזמן הגמרא היה מטבע הכסף חריף יותר מהזהב והנחושת ולכך היה נידון כ'טיבעא' ביחס אליהם, אבל כשיש מטבע אחר הנוהג באותו מקום - הוא ה'מידי דקייץ' אשר בו משערים כל דבר.

והנה המהרשד"ם בתשובה (חו"מ קכד? יו"ד...) דן במטבע כסף - 'גרשו' - שהוול ופוחת ע"י המלכות ביחס למטבע אחר - ה'לבנים'. וכתב שכל התשלומים צריכים להיערך לפי הלבנים ולא לפי מטבע הכסף, כלומר הלבנים הם הקובעים את השווי האמיתי ואילו הכסף הוא זה שנשתנה. ואף דאמרינן בגמרא שמטבע הכסף הוא ה'טיבעא' הקצוב [וכן היה השימוש במטבע כסף רווח בימי מהרשד"ם כמו בזמן הגמרא], מ"מ כל שיש סיבה ידועה להשתנותו, כגון שמתכת הכסף נהיתה מצויה בעולם יותר בשל ריבוי בהפקת המתכת - באופן זה הרי מבורר שהכסף הוא שנשתנה ושאר הדברים נשארו קבועים בשוויים. והכי נמי כיון שהמלכות פיתחה את מטבע הכסף, הרי לעינינו שהשינוי נעשה רק במטבע הכסף, לכך באופן זה אין התשלום צמוד למטבע הכסף [משל למה הדבר דומה, לשינוי יחידת ה'מטר' לאורך אחר - כל החפצים נשארו קבועים כשהיו ורק יחידת המדידה נשתנתה].

אמנם דעת החתם-סופר (חו"מ רב - רה?) והחזו"א (שם) וכ"כ באג"מ יו"ד ח"ב קיד) שגם אילו תתרבה מתכת הכסף בעולם ותזול ועי"כ ירד הערך העצמי של המטבע, לא ישתנה קביעותו של מטבע הכסף ביחס לשאר כל הדברים, כי סוף סוף נקבע מטבע הכסף כ'טיבעא'. והרי הוא הקבוע. ומ"מ במקרה שדן בו הרשד"ם צדקו דבריו אך לא מטעמיה, כי שינוי הנעשה בגזרת המלך שונה מהזולת המתכת מסיבה אחרת. וטעם הדבר שהרי זה נידון כאילו פסל המלך את המטבע הקודמת וחדש מטבע אחר, שבאופן זה הרי ודאי כבר אי אפשר לשלם במטבע הישנה שאינה שווה, הכי נמי כשהפחית המלך את המטבע, רואים זאת כמו שפסל את המטבע הקודם וחדש מטבע אחר, כי אין הפרש אם הוחלף השם או נשאר שם המטבע הקודם. הוי אומר: לעולם המטבע קצוב ואינו משתנה, אלא שכשגזר המלך לשנות את ערכו אנו רואים אותו כמטבע שנפסל ובא מטבע אחר תחתיו, אבל בלא"ה אין שייך יוקר וזול במטבע מצד עצם היותו אמצעי התשלום.

אלא שיש לשאול עתה לאידך גיסא: מדוע בפדיון הבן ובקידושי אשה וכו' המודד הוא מתכת הכסף ולא המטבע היוצאת באותו מקום, והלא כפי כל האמור המטבע הוא הדבר הקבוע ועל פיו נקבעים שווייתם של שאר כל הדברים, ואילו מתכת הכסף כמוה כשאר כל החפצים שאינם אלא כ'פרי' ביחס למטבעות, ששוויים משתנה ולא קבוע כמטבע.

א קידושי כסף, הנלמדים בגזרה שוה קיחה-קיחה משדה עפרון שנאמר בה כסף, 'נתתי כסף השדה קח ממני' - שיעורם בפרוטה (כבית הלל ריש קדושין, וכדתנן בב"מ נה). ושיעור הפרוטה, כתבו הר"ף (בקדושין יב) והרמב"ם (בפירוש המשנה המשנה ובהל' טוען ונטען גא, וכ"ה בשו"ע יו"ד סי' שלא וש"פ) על פי הגאונים: משקל חצי שעורה של כסף נקי. נמצא אם כן ששיעור 'פרוטה' הנאמר בהלכות השונות שבתורה, נקבע בהתאם לשווי מתכת הכסף.

בסוגית הגמרא ר"פ הזהב (ב"מ מד מה) דנו בהגדרת 'טיבעא' ו'פירא'; הפורט או מחליף מטבעות שונות, איזה מטבע נידון כפרי (חפץ) הנקנה, ואיזה מטבע נחשב כאמצעי התשלום. ומבוארת שם נפקותא בשאלה זו, לענין שומת חמשת שקלים של פדיון הבן; אם מטבע הזהב הוא ה'טיבעא' - יש לשער סכום הפדיון לפי מטבע הזהב, ואם מטבע הכסף הוא ה'טיבעא' - יש לשער לפי הכסף, כי לעולם הטיבעא הוא 'מידי דקייץ' כלומר הקבוע, והפירא הוא משתנה, ואי אפשר ששיעור הפדיון ייקבע בדבר המשתנה. ועל כן כאשר ישתנה היחס בין המטבעות הללו יש לשער לפי המטבע המוגדר כ'טיבעא'. ומסקנת הסוגיא [לפי מה ששנה רבי בזקנותו] שמשערים לפי מטבע הכסף כי הוא 'טיבעא' לגבי הזהב.

והנה המזיק את חברו או שגזלו ואין הגזילה בעין - משלם כפי השווי שהפסיד את חברו, היינו לפי דמי החפץ שהופסד. ויש לשאול, מאי שנא זה מדין קדושי כסף ושאר הלכות התלויות ב'כסף' ששיעורם נקבע לפי הפרוטה המשתערת בכסף שמשקלו חצי שעורה כאמור. מדוע לא נאמר כמו כן בשאר חיובי התשלומין, שיהיו משוערכים וצמודים לפי ערך מתכת הכסף בשעת הנוק, ולא לפי המטבע - הלא הכסף הוא המודד הבלתי-משתנה ובו משערים סכום פדיון הבן וקידושי אשה וכו'.

וכבר עמד על כך החזו"א (חו"מ טז, ונכפל ביו"ד עב), וכתב שדיני התשלומים נקבעים לפי המטבע היוצאת במדינה ולא לפי ה'כסף'. ובאור הדבר על פי המבואר באותה סוגיא שהנידון על הגדרת 'טיבעא' ו'פירא' נסוב סביב השאלה מהו הדבר הנקנה ומהו אמצעי התשלום, שהרי המטלטלים אינם נקנים בישראל בקנין כסף [מהתורה או מתקנת חכמים] אלא במשיכה או בהגבהה וכד', וא"כ הלוקח שנתן את הכסף לא קנה את הכלי ואילו כשהגביה את הכלי - נתחייב בתשלום הכסף, וע"כ צריך לקבוע מהו תשלום הכסף ומהו הדבר הנקנה. וזהו ששינוי הזהב קונה את הכסף והכסף אינו קונה את הזהב. כלומר מטבע הזהב לעומת מטבע הכסף הוא ה'פרי' שבמשיכתו מתחייב בתשלומיו, ואילו מטבע הכסף, אין משיכתו מחייבת [מבחינת דין קנין ממון, רק עומד ב'מי שפרע'] את נתינת הזהב.

הרי מבואר ששתי 'תכונות' אמורות במטבע, ותלויות הן זו בזו: א. המטבע הוא אמצעי התשלום והתמורה. ב. בהיותו כן, הרי הוא אמצעי המדידה לשווי שאר החפצים. ולכן כשחל שינוי במחיר בפרי, הרי הפרי הוא שמתקיר או מוזל ביחס למטבע הקבוע, ולא להפך. נמצא שהמטבע המשולם הוא המהוה 'סולם מדידה' לכל שאר הנכסים העולים ויורדים בו.

כמוהו כחטים שהוזלו דמיהם, ויכול לפרעו במה שהלוהו.

[בחזו"א (חו"מ טז סק"ו) נקט לכאן מפורש להפך מהריב"ש, שנותן לפי דמים ולא לפי סאה, אלא שהוסיף במוסגר: 'אם עשאה דמים'. ונראה כוונתו למה שכתב (בב"ק יז, כג) דתרי גונוי הלוואה, לפי 'פירי' או לפי 'טיבעא'. וכתב שם בדעת התוס' הנ"ל שסתם הלוואה הוא בפירא, וא"כ נראה שגם דעתו ככל הכתוב כאן].

וכן יש לשמוע ממה שכתב הרשב"א בתשובה ( ) בבאור מה שיכול אדם להתחייב לשלם יותר ממה שלוה [כגון בנכרי], משום שהרי זה כמשכיר את כליו ובהמתו שחייב השוכר לשלם במשיכתו, והכי נמי משכיר זה את כספו ומחויב הלה משום דמי שכירות. הרי נראה שהלוואה נידונית כשאיילה ושכירות.

[ואמנם לענין החיוב הממוני של הרבית (עכ"פ לולא איסור התורה, או בנכרי) יש לומר שהוא נידון כשאר תשלומים הנקבעים לפי דמים, ולא כהחזרת הלוואה עצמה שהיא 'לפי מדה'. וזה תלוי בפירוש הסוגיא העמוקה בפרק איזהו נשך בדין המלוה רבית קצוצה סאה בסאתים, ועמדו סאתים על דמי סאה, ד"ל שעובר מפני שהמלוה נקבע לפי מדה, ונמצא נותן לו יותר ממה שלוה, וכדברי הרמב"ן (בסדר כי תצא) שנאמרה תורת 'נשך אוכל' מיוחדת על כגון זה, כלומר להחזיר כמות מרובה ממה שנטל. אך יש מפרשים שמצד זה אין כאן רבית קצוצה כי סוף סוף מחזיר לו כפי הדמים שנטל, רק משום שבשעת ההלוואה קצץ לו ברבית לכך אסור. ואעפ"י שאמרנו שתשלומי ההלוואה נקבעים לפי מדה והרי מחזיר לו יותר ממה שנטל, אך חיוב הרבית המוספת כמוהו כשאר חובות לפי דמים, וא"כ הלא מצד הדמים לא החזיר יותר ממה שנטל - על כן כתבו שהאיסור הוא רק מצד הקציצה בשעת ההלוואה. כמדומה שכך נאמר].

ונראה שאף הרמב"ם אינו חולק על עיקר גדר חיוב פרעון הלוואה שהוא נקבע 'לפי מדה' ולא לפי דמים, רק סובר שמטבע שנפסל טיבועו, אינו חשוב כאותו דבר שלוה אלא כנסכא בעלמא - על כן אין יכול לפרוע בו. תדע שכן הוא, שהרי לענין גזילה מבואר מדבריו (גזילה ג, ד) שאפילו אם המטבע שנפסלה יוצאת במדינה אחרת - אין הגזול מחזיר אותה [אלא אם היא אותה מטבע בעצמה שגזל ונשארה בעין, שאומר לו הרי שלך לפניך], ואילו לענין החזרת הלוואה מחזיר לו מטבע שנפסל כאשר יוצא במדינה רחוקה (מלוה ד, יב) ובלבד שיהא לו דרך לשם). ומה טעם לחילוק זה - ולפי האמור נחא, כי כשיוצא במקום אחר עדיין שם 'מטבע' עליו אלא שאין לו שוויות, ועל כן בגזילה שהחיוב נקבע לפי דמים ושווי, לעולם אין הדבר נישום אלא לפי מקומו ושעתו, והרי במקום זה שוויו הופחת. משא"כ בהלוואה אין התשלומים נקבעים בדמים כלל אלא החפץ שנטל נתחייב בהחזרתו, הלכך כל שלא בטל שמו ומהותו - מחזיר, ואעפ"י שהזול. [ומש"כ שם הרמב"ם שכן הדין גם בכתובה והרי אין שם ענין שאילה, נראה שזהו מקולי כתובה, וכדרך שכתב בפ"ז מהל' אישות שפורע מפחות שבמטבעות].

ואף לדעת התוס', כתב החזו"א (ב"ק יז, לא) שדבריהם אמורים רק בזמן שלמטבע יש ערך עצמי מצד המתכת שבה ובפסילת הטיבוע הרי הוא כדבר שהזול [לדברי התוס' בכורות, הטיבוע מוסיף עליו אחד חלקי עשרים וחמשה מערכו], אבל כהיום שאינו שוה מאומה בלא טיבועו, ודאי אם פסלתו מלכות אי

(ב) וקודם שנבאר הענין יש לברר דיני התשלומין למיניהם, האם אכן דינם נקבע לפי שווי הדבר אם לאו.

הנה לענין גזילה מפורש בסוגיות הגמרא שכאשר הגזילה עצמה אינה בעין, משלם הגזולן כפי דמיה שבשעת הגזילה, ואף אם עכשיו החפץ הוזל, אינו יכול ליתן לו חפץ היוצא בו אלא צריך לשלם כפי שוויו בשעת הגזילה. הרי להדיא שדין תשלומי גזילה הוא 'לפי דמים' ולא 'לפי מדה'.

ובדין תשלומי נזיקין, נסתפק המחנ"א (ריש הל' נזקי ממון) לומר שמא די בכך שישלם לו חפץ כמו שהזיק ואין צריך ליתן דמיו שבשעת הנזק כגזולן דכתיב ביה 'אשר גזל' - כעין שגזל יחזיר. אך כבר כתבו האחרונים (ע' חזו"א חו"מ טז ואה"ע טו, טז ועוד) עפ"י התוספתא (ב"ק ג, ד) שגם בדין המזיק נקבע התשלום לפי דמים, כדמי החפץ בשעת הנזק. [ואולם באופן שמזיק דבר קטן מנכס גדול שאין שווי הנכס משתנה בגלל הנזק, כגון שעשה קלקול בכותל בית, יש צד לומר שבזה החיוב אינו לפי דמים שהרי לפי שומת הנכס אין כאן הפסד, אלא חיובו לתקן את הדבר שנתקלקל ועומד לתיקון. ע' בחזו"א ב"ק ו, ג].

הרי משמע שדיני התשלומים בתורה נקבעים לפי שווי החפץ ולא לפי גופו. ועוד מבואר שהשווי נקבע לפי דמיו בשוק, וכפי האמור שהמטבע [של כסף, או מטבע אחר היוצא באותו מקום - כדברי החזו"א] הוא הדבר הקבוע בו משתערים שווי שאר הדברים.

אלא שיש להקשות על כך מדברי התוס' בב"ק (צו ד"ה המלוה) שהמלוה את חברו מעות בסתם ונפסלה המטבע, יכול לפרועו באותן המטבעות שנפסלו, הגם שעתה אינם שוים אלא כפי ערך המתכת שבהם, כאילו הן חתיכות כסף בלא טיבוע [משא"כ בגזולן שמשלם כשעת הגזילה]. ואין כן דעת הרמב"ם (מלוה ד, יב) אלא לדבריו אין יכול לשלם במטבע שנפסל. והרי נראה לכאורה שלדעת התוס' אף דברים התלויים בתשלומים כגון פירעון הלוואה, אינם נקבעים בדוקא לפי המטבע היוצאת.

אך נראה שאמנם בשאר כל החובות צדקו דברי החזו"א שנקבעים לפי שווי ומשתערים לפי המטבע הנוהגת, אבל לענין הלוואה נראה שיש לנטות מדבריו כי שונה דין הלוואה משאר חיובי תשלומים הנקבעים לפי דמים, וזה על פי מה שיש להוכיח מכמה מקומות שמהות גדר ההלוואה הוא כענין שאילה ושכירות שמתחייב להחזיר את החפץ שנטל ולא את שוויו, אלא שבהלוואה אינו משאיל מטבע מסוים להחזירו לאחר זמן שהרי מלוה להוצאה ניתנה, רק משאיל לו 'ממון' מופשט [וכדברי הקצוה"ח ש'חוב' נידון כמו נכס שגופו ממון. וכן אמר הגר"ח], ודי בכך שמחזיר לו את ממוןו ש'שאל' ממנו. אשר על כן שפיר כתבו התוס' שיכול לפרוע לו המטבע שנפסל, כי חיוב ההלוואה שונה משאר חיובי תשלומין שהוא נקבע 'לפי מדה' ולא 'לפי דמים', כמו שואל חפץ שמחזיר לו את אותו החפץ אפילו הוזל.

והדבר מפורש בתשובת הריב"ש (שצו, ד"ה ועוד יש להפליא) בפירוש הסוגיא בב"מ (עה) שהמלוה כור חטים והוזלו - נותן חטים. הוקרו - נותן דמיהם. ומפרש [וכן מורה פשט דברי הראשונים בב"מ] שמדינא כשהלוה חטים ולא קצץ, יש לו לשלם חטים כפי המדה שהלוהו, ואפילו הוזלו, אלא שאם הוקרו נותן דמיהם כשער הוזל משום רבית. והכי נמי מטבע שנפסל טיבועו,

למתכת הכסף או לכינוי בעלמא של דבר בעל ערך. כן משמע מהכתוב 'אם כסף תלוה' ושאר מקראות. אלא שהאבני-מלואים (כז,א) נטה מלפרש כן, וטעמו מפני שנקט שבימי משה לא היתה מטבע הפחותה מדינר או מעה (ע' ברש"י ותוס' קדושין יא:) ואם כן הוקשה לו כיצד יתכן שדברים התלויים בשם 'כסף' כגון קנין כסף, שיעורים בפרוטה, הלא אם ה'כסף' שבתורה היינו מטבע, אי אפשר שיהא פחות מדינר או מעה - אלא ודאי אחת מהשתים, או שה'כסף' היינו מתכת כסף, וכך היא שיטת הר"ף והרמב"ם שלעולם משערים לפי שווי מתכת הכסף, ושוה פרוטה היינו משקל חצי שעורה כסף, או נפרש ש'כסף' הוא כינוי מופשט לדבר בעל ערך ממוני, ולכך די בפרוטה אעפ"י שאינה של כסף ולא היתה בימי משה, מ"מ זהו שיעור ממון המנימלי. וכן נקט שם בדעת הריטב"א (בקדושין יא). אלא שלפי הגדרה זו האחרונה א ידענו מהו המודד הקבוע לשיעור הפרוטה, דמהי תיתי לקבעו למתכת הכסף דוקא. והאריך שם האבנ"מ להקשות על דברי הריטב"א [ועוד הקשו האחרונים על הבנת האבנ"מ כן בדברי הריטב"א, שהרי הריטב"א עצמו נקט בהמשך דבריו כדברי הגאונים שהפרוטה משתערת בחצי שעורה כסף]. ונקט לעיקר כהר"ף והרמב"ם, ע"ש.

ואולם האחרונים שלאחרי האבנ"מ (אבני נזר אה"ע שפד; החזו"א אה"ע קמח לדף יא. וכן דעת הגרמ"פ באגרות משה יו"ד ח"א קצ-קצב; בית ישי סז) נטו מדבריו והסכימו כפשטא דמלתא שה'כסף' היינו מטבע עובר לסוחר. ולא אמרו שפרוטה בימי משה ליכא כלל, כי ודאי השתמשו במטבעות קלות ופשוטות, אלא פרוטה של כסף ליכא [כדקדוק לשון רש"י בקדושין יא. ד"ה ושל דבריהם. גם מלשון הריטב"א שם יב. מ' שהיה קיים מטבע פרוטה בימי משה], כלומר לא היתה מטבע העשויה כסף פחות מדינר או ממעה [והרי ודאי אין זה מעשי לעשות פרוטה מכסף, שהרי שוויה הוא חצי שעורה כסף שזהו גרגר קטן מאד וא"א להשתמש בו כמטבע כמובן].

ולבית שמאי שאין האשה מתקדשת בפחות מדינר, ופירש רב יוסף (בקדושין שם) טעמייהו שכל כסף האמור בתורה כסף צורי, כלומר מטבעות של צור העשויות כסף נקי, ואם כן א"א שתתקדש בפרוטה שהרי בקדושין 'כסף' כתיב ואין 'כסף' של פרוטה - על כן שיעורו בדינר. לפי זה מתפרש 'כסף' - מטבע העשויה כסף, ולכך שיעורו בדינר. ואולם לבית הלל דקיימא לן כוותיהו, אפילו פחות מכן בכלל 'כסף' הוא, מפני שהכוונה למטבע העובר לסוחר ולא דוקא ממתכת כסף. וכדברי ... שהוא שם המושאל לכל מטבע, אם כי בעיקרו הונח על מטבע מכסף. [ויש להעיר לדברי הריטב"א בקדושין ג סע"א שעיקר כסף הוא המטבע אבל גם נסכא בכלל 'כסף' דקרא].

ה) אלא שלפי"ז מתחזקת הקושיא הראשונה: מדוע שיעור הפרוטה נערך לפי מתכת הכסף, והלא ה'כסף' האמור בתורה אינו מתכת הכסף ואף לא מטבע של כסף דוקא אלא שם כללי הוא לכל מטבע המשמש לתשלום.

ועוד הקשה הסמ"ע (בחו"מ פח סק"ב): '... וק"ק לומר כן דשמינית מפעניק יחשב ממון לקדש בו את האשה ולהיות הדיינים נזקקים לו, שבימיהן היו הפירות והקנינים בזול ובעד פרוטה היו קונים הרבה פירות ולכך הי' הפרוטה חשוב כממון,

אפשר להחזיר הלואה באותם מטבעות שבטל על מהותם, כי עיקר מהותו וצורתו - ביכולת שימוש. [מאידך, דעת החזו"א (חו"מ טז,כו) שמטבע דידן נחשבת כדבר שגופו ממון, אעפ"י שאין ערכה אלא מצד הסכמת המלכות ולא מערך המתכת עצמה, ולדעתו - דלא כהחת"ס שנסתפק בזה - פודין בה את הבן מדינא. וע"ע חזו"א דמאי ג,יב; עונג יו"ט קב; מנחת שלמה עא,כג].

נמצא אם כן שכל תשלומי חובות התלויים בשווי, נמדדים לפי המטבע היוצאת באותה שעה, שהוא הדבר המודד את שווי של החפץ. ואולם חוב תשלום הלואה אינו דבר התלוי בשווי אלא בדבר שנטל, ויכול להחזיר כמה שנטל אפילו הוול ערכו, אלא שנחלקו התוס' והרמב"ם בשאלה נקודתית; מטבע שיש לו ערך עצמי מצד החומר שבו ועוד ערך מוסף מצד טיבועו, ופסלה המלכות את הטיבוע באופן שאינו יוצא בשום מקום אחר, האם הוא נידון כחפץ שהוול ויכול להחזירו, או כדבר שנשתנתה מהותו.

ג) [לאור האמור עד עתה, אם באנו לדון בדיני התשלומין בזמן אינפלציה - הצפת השוק בשטרי כסף, ועקב כך הוזלתו ביחס לכל הקנינים - יש לדון שני נידונים; יש נידון של הצמדת החוב למדד יוקר המחיה, ובזה נחשב המטבע כדבר הקבוע ואילו כל שאר הדברים התיקרו, הלכך אם מצמידים התשלום למדד יש לחוש לרבית שהרי המטבע נשאר הקבוע שהרי כל שומת התשלומים נקבעים לפיו, נמצא א"כ שמשלם יותר ממה שלקח. אם כי יש מקום בסברא לצדד [שלא להלכה אלא כהסבר בדעת כמה מהפוסקים שהקלו בדבר] שעכשיו שהמטבעות אינם אלא דבר הסכמי ללא שוויות עצמית ואף אינם משקפות את הזהב הנמצא כנגדם באוצר המדינה, א"כ י"ל שעתה המטבע אינו אלא דבר 'אוורירי' שדרכו נושאים ונותנים, ואילו מדד יוקר המחיה הוא הקבוע והוא מבטא את השווי האמתי. אך כאמור אין כן סוגיין דעלמא.

ונידון נוסף הוא של פירות המטבע ביחס לשאר מטבעות העולם [מחירי השוק המקומי אינם משתנים מידית עקב הפירות]. ובזה לדעת מהרשד"ם יש לחשב לפי הערך הקודם שהרי יש סיבה ידועה לשינוי שחל במטבע. ואילו לדעת שאר הפוסקים המטבע נשאר קבוע, אם לא בשינוי המטבע הנעשה ע"י צו המלכות וכנ"ל שנידון כפסילת מטבע וכהנפקת מטבע חדש [וכמו שהיה כאן כשהוחלפו הלירות לשקלים והשקלים לש"ח]. ורק באופן זה משלם לפי ערך המטבע הקודם. ואף שבהלואה לדעת התוס' משלם במטבעות שנפסלו, וא"כ כשמשלם יותר יש לחוש לרבית, אך במטבעות זמננו שאין להן ערך עצמי, אף להתוס' י"ל שצריך להשלים את ההפרש, אא"כ מצד חק המלכות רשאי לשלם לפי מצב המטבע הנוכחי, שאז אם משלם יותר הוי רבית. וע' חזו"א יו"ד עד,ה; אג"מ יו"ד ח"ב קיד; מנח"ש ח"ב סח,יא].

ד) והנה יש לדון מהו 'כסף' שאמרה תורה בכל מקום. וארבע אפשרויות בדבר: א. מתכת הכסף. ב. שם מופשט של 'ממון'. ג. מטבע. ד. מטבע של כסף.

והנה פשט הדברים מורה כפי אפשרויות ג או ד, שהכוונה למטבע עובר לסוחר, או אולי מטבע חשובה של כסף, ולא

י"ד קפב, ט).]

הרי הראינו לדעת ששני ענינים נפרדים הם - שלא כפי הנחת האבנ"מ, ובעקבותיו הסמ"ע ועוד - נידון אחד הוא מהותו של ה'כסף' האמור בתורה, דהיינו מטבע העוברת לסוחר, ובזמן הקדום היא היתה מטבע הכסף, אבל בכלל זה כל מטבע החריפה היוצאת במדינה באותו הזמן [כדברי החזו"א. וצדד לומר שכשאין מטבע בעולם, יהא הכסף צרוף המודד לכל דיני התשלומין, כמו לענין פדיון הבן ושאר דברים]. והוא הדבר המודד והקובע שוויו של כל דבר ודבר. ועל כן בכל הנוגע לתשלומים התלויים בשווי - אין שמים אלא על פי המטבעות. ויש נידון נוסף הנוגע להלכות שיעורים, והוא הקובע לשיעור שוה-הפרוטה. ודבר זה מוכרח להקבע בעצם כלשהו קיים בטבע בכל דור ולא בדבר החולף. והוא היסוד של משקל חצי שעורה כסף, הקובע את שיעור הקדושין [כדעת הגר"א והחזו"א אה"ע סו, ח] ופדיון הבן וכד'. וכלפי דין זה אין להתחשב בכח הקניה או בחשיבות הממון אצל בני אדם, כי כן נמסרו כל שיעורי תורה, להקבע לפי עצם מסוים.

[ונידון] הגמרא בפדה"ב אם משערים לפי הזהב או לפי הכסף, פירש החזו"א (חו"מ טז סק"ט): האם משערים לפי מתכת הזהב או הכסף, שהואיל ובשעת מתן תורה היו שתי המטבעות נוהגות, הרי אם הזהב הוא הטיבעא, יש ליתן לי שיעור ק"ס שעורות זהב גם אם ישתנה ערך הכסף, ואם הכסף הוא הטיבעא, יש ליתן לפי ערך תתק"ך שעורות כסף גם אם ישתנה [הזהב].

א. צ"ע לפי"ז במקום שהזהב הוא עיקר המטבע, אם נאמר שיש לשער שם לפה"ב לפי זהב, ואם כן מדוע עתה שאין מטבעות זהב וכסף משערים בכל מקום לפי כסף ולא לפי זהב, הלא מקומות מקומות היו. על כן נראה שלדעת החזו"א אחר שנקבעה ההלכה שכספא טבעא, כן הוא הדין לכל מקום, לשער לפי משקל שעורות כסף. [לברר: למ"ד זהב טיבעא, מדוע משתערת הפרוטה במתכת כסף דוקא].

ואולם באגרות משה (יו"ד ח"א קפט ואילך) הורה לשער פדה"ב לפי מטבע זהב שברוסיא, שהוא הטיבעא של אותו המקום. ומשמע שלשיטתו משערים לפי המטבע ולא לפי משקל שעורה כלל, שהרי כתב שם לשער לפי המטבע הזהב על בסיס השער שהיה בזמן התחלת אותו מטבע, כלומר 'להמיר' את השיעור שהיה נהוג במטבע הקודם של כסף, ולקבעו מעתה בזהב. ואילו להחזו"א בדין היה לשער לפי משקל שעורות זהב. ולפי זה לכאורה יש לשער להגרמ"פ לעולם לפי המטבע ולא לפי המתכת, כדין שאר תשלומין. וצ"ב].

ב. צ"ע על מה שצדדו האחרונים לומר שהלכה למשה מסיני היא לשער לפי משקל השעורה, שא"כ מדוע אין זכר להלכה זו בגמרא, לשער פרוטה בחצי שעורה, והלא הלמ"מ לא יפול בה ספק ומחלוקת כמוש"כ הרמב"ם, וכיצד יתכן להעלימה. (גם כשאמרו בפ"ק דסוכה כל הפסוק לשיעורין, לא אמרו 'שעורה' לשער בה שוה פרוטה). אמנם בלשון החזו"א נראה שניתן לחכמים לקבוע לדורות את השיעור עפ"י איזה צמח, שיהא הוא יסוד השיעור. ויתכן שכך נאמרה ההלכה, ולא דוקא בשעורה. ועדיין קשה העלם הדבר בגמרא.

ולא דבריו היה נראה בפשטות שמטבע הפרוטה עצמה היא

ולפי"ז בזמננו דאין יכולין לקנות בפרוטה כ"א מעט מזעיר, מן הדין הל"ל דאין קדושי אשה סגי בפרוטה ולא פדיון הבן בשני זהובים. צ"ע'.

בסגנון אחר: כיצד יתכן לקבוע שיעור הפרוטה במתכת הכסף, והלא במשך הדורות הוזלה מתכת הכסף מאד ביחס לשאר הקנינים, ושוב אין בשיעור פרוטה חשיבות 'ממון' שיש בו כח קניה. ויש לציין שהש"ך (ביו"ד ש) הביא דברי הסמ"ע אלא שהעיר שאמנם לענין קדושי אשה יש מקום לטענתו שהרי אין בפרוטה חשיבות ממון, אבל לפדיון הבן אמאי לא סגי בשני זהובים (שכתב הרמ"א שם) הרי ממון חשוב הוא. [ואף ששיעור פדה"ב משתנה בהתאם לשוה פרוטה, כנראה נקט הש"ך שודאי לא ישתנה שיעור הפרוטה, אלא שלענין קידושין אין די בשיעור פרוטה מאחר ואין לו חשיבות כלל, אבל כל שיש בו חשיבות ממון סגי].

ואולם כבר קבע הגר"א בבאורו על השו"ע (ביו"ד שם) ששיעור הפרוטות אינו משתנה, ונקבע בחצי שעורה כסף, שכן שקלו הגאונים את הפרוטה ומצאו. ואם כן צריך באור מה נענה על קושיית הסמ"ע.

ועוד קשה (כן העיר החזו"א באה"ע שם): מדוע די במשקל חצי שעורה כסף צרוף, הלא שיעור זה הוא פחות ממטבע פרוטה [שהוא אחד חלקי קצ"ב מדינר כסף], שהרי המטבע הטבועה יקרה מהנסכא מפני עלות הטיבוע ואמינות המטבע וחריפותה. ואם כן בדין היה לשער שוה פרוטה ביותר מכן.

וביותר אתה מתמה, מדוע נקבע הדבר לפי משקל חצי שעורה. מה ענין למשקל השעורים הגדלות בשדה להגדרת שווי פרוטה.

אך הדבר מתבאר מאליו לפי מה שייסד החזו"א ב'קונטרס השיעורים' (או"ח לט ס"ג ו) ששיעורי תורה נקבעו לפי גופים וחפצים הנמצאים בכל דור ודור, שהרי אי אפשר לקבוע בדבר החולף מן העולם אשר יצטרכו כל הדורות להתחקות אחר העבר הרחוק, שלא יימלט שיפול בו ספק ושכחה במשך הדורות וטלטולי הגליות, ועל כן כך נמסרו מעיקרא שיעורי התורה, להימדד לפי הדבר המצוי תמיד, ואף אם נשתנה אותו גוף או צמח בגדלו או במשקלו - לעולם השיעור נצמד לאותו חפץ. וכמו במידות האורך, השיעור נקבע על בסיס רוחב האגודל, ואעפ"י שהאגודל ישתנה בדור אחר ובהתאם לכך ישתנה גודל הסוכה וכו' - אין חשש בדבר, כי כן נקבע השיעור לפי אותו דבר.

וא"כ גם שיעור הפרוטה מסתבר שהוא כשאר שיעורי תורה הלכה למשה מסיני (כמו שצדד האבנ"מ בסוס"י כז וכן החזו"א. ובבית ישי (סוס"י סז) כתב שאין צורך בזה אלא שזו היתה המטבע הקטנה ביותר בימי משה). וקבלו הגאונים לשער בדבר הנמצא בכל דור, דהיינו גרעין השעורה. והוא הוא הדבר הקובע את השיעור, גם אם ישתנה גדלו. [ואמנם בתחילה היה החזו"א חוכך להחמיר ששיעור פדיון הבן יוכפל עתה שנתקטנו השעורים - כפי שיטתו הכללית בשיעורי הנפח והאורך שנתקטנו הביצים וכו' - אף לבסוף חזר החזו"א בקונטרס הנ"ל (וכ"ה בקובץ אגרות ח"א קצד) וקבע שהדבר צמוד לשעורה שבכל דור ודור. ולפי"ז קבע ששיעור פדיון הבן הוא צ"ו גרם כסף מזוקק לערך (ע' חזו"א

ש"פ כי כמעט א"א לקנות בה כלום, וע"כ יתחשב שזה פרוטה המטבע השניה לה, ה'ניקל').

ואעפ"י שמבואר בקדושין יב שאין הדבר תלוי במטבע הפחותה [דלא כסברת רב יוסף], י"ל דהיינו דוקא לענין לפחות מפרוטה שהיתה בימי משה, אבל להוסיף עליה מודה אב"י שיש לילך אחר המטבע הפחותה שבאותו דור.

ובערוה"ש (אה"ע כז,ג וח"מ קצב), אעפ"י שדחה דברי הסמ"ע מהלכה, נימק שיש בפרוטה שלנו חשיבות מסויימת לקנות דבר מה, ומשמע שאם אין שום דבר הנקנה בה (כמו עתה?) - אינו חשוב ממון. וזה תואם עם השיטה שצריך לכל הפחות מטבע קטנה. גם במנחת שלמה (בסו"י סו בהגהה) כתב לענין חילול מעש"ש שלהלכה חוששים להצריך דבר שיש בו חשיבות מסוימת. וכפי שנראה כן דעת הש"ך (יו"ד רצד סקט"ז) להלכה. אך לענין פדיון הבן יתכן שאינו תלוי בשיעור זה של חשיבות קניה, וכדברי הש"ך (שה) לחלק ביניהם].

היא המודד, ואין לה שיעור אחר מדינא. אלא שהגאונים ציינו מודד נוסף לתועלת מעשית, כדי לידע את שוויה גם כשאין פרוטות, אבל לא שתשמש השעורה שיעור. ולפי"ז אם ידוע שנשתנו השעורות מאז, צריך לחשב לפי השעורות הראשונות. אלא שהחזו"א לשיטתו במידת האגודל נמנע מלפרש כן שא"כ ישתנו כל שיעורי הכסף מאחר ופחתו השעורות, אך לדעת החולקים על שיטתו במידות האורך והנפח וסוברים שלא נתקטנו, אין הכרח לחדש שהשיעור נקבע לפי שעורה.

ונפקא מינה שלשיטת החזו"א אם ישתנה משקל השעורה ביום מן הימים - ישתנה שיעור הפרוטה. ולדעת החולקים לא ישתנה.

ג. יש פוסקים להחמיר ולהחשיב את המטבע המנימלית היוצאת באותו מקום, ל'שוה פרוטה' (כן נקט באגרות משה או"ח ח"א סוס"י קנ), או אולי דוקא את המטבע החשובה לקנות בה משהו (כן צדד הגרמ"פ לענין 'שוה פרוטה' באבידה (מובא בספר 'השבת אבדה כהלכתה' עמ' קע), שמטבע ה'פני' בארה"ב אינה חשובה

עיקרי דברים לשיעור תקעג - כסף של תורה

ג) לפיכך אין להצמיד את התשלומים למודד יוקר המחיה, כי המטבע הוא הקבוע והמדד משתנה. וממילא יש לחוש לאיסור רבית. ואולם כשנעשה פחות במטבע ונשתנה ערכו, אם לפי חק המלכות אי אפשר לפרוע בו ככתחילה, יש להתחשב בפחות ולשלם לפי הערך הקודם. (ג)

ד) פרעון הלואה, יש להוכיח שהוא נקבע 'לפי מדה' ולא 'לפי דמים', וכענין שאילה ושכירות שהחיוב הוא על החזרת החפץ. וזו סברת התוס' שמטבע שנפסל לאחר ההלואה - יכול לפרוע בו [במטבע שיש לו ערך עצמי, מצד המתכת, אבל במטבעות שלנו - אף להתוס' אין יכול לפרוע בה שכשנפסלה הריהי כמי שאינה].

(ב)

ה) דינים התלויים בשיעור 'פרוטה', משתערים לפי מתכת כסף מזוקק במשקל חצי שעורה שבאותו דור, שהוא שיעור שוה פרוטה. והדבר משתנה בכל תקופה לפי מחיר מתכת הכסף בעולם ולפי משקל השעורות. כן דעת הגר"א והחזו"א. [ודעת הסמ"ע להצריך חשיבות מסוימת של כח קניה].

ואעפ"י שלענין דיני התשלומין המודד הקבוע הוא המטבע החריפה שבאותו זמן ומקום, לענין שיעור פרוטה נמסר מודד אחר, מודד הקיים תמיד - כגון חצי שעורה כסף. (ה)

א) ה'כסף' האמור בתורה בענין משא ומתן, משמעו מטבע העשויה מכסף [כפי שהסיקו אחרונים דלא כהאבנ"מ]. ובהשאלה נקראו כן אף שאר מטבעות העשויות ממתכת אחרת, אף פרוטות נחושת [עכ"פ לבית הלל]. (ד)

ב) המטבע החריף המשמש כאמצעי התשלום, הוא הדבר המודד את שווים הממוני של הקנינים. בכל שינוי ביחס שבין החפץ למטבע, דנים את המטבע כקבוע ואת שווי החפץ כמשתנה, ולכן המטבע הוא המודד היחיד הקובע את גובה התשלום, כגון בתשלומי גזילה וניזקין.

בזמן הקדום מטבע הכסף היה החריף והוא היה המודד, אבל עיקר הדבר אינו תלוי בכסף אלא נקבע לפי המטבע החריף שבכל מקום.

הכרעת החת"ס והחזו"א שלא כמהרשד"ם, שאפילו כאשר סיבת השינוי נעוצה במטבע בעליל, כגון שמתכת הכסף נתרבתה והוזלה, דנים את השינוי בחפצים ולא במטבע.

ואולם כאשר גזרה המלכות להפחית את המטבע ולשנותו, אזי נידון כמטבע שנפסל ובא אחר במקומו, ששוב אין שמים במטבע הישנה. (א ב)

